

Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak

Hasip Saygılı

İstanbul, Timaş Yayınları, 2022, 380 sayfa, ISBN: 978-605-08-4532-7.

Umut ANIL*

Bu yazıda, Hasip Saygılı'nın *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak* adlı eseri incelenecektir. Kitap dört bölüm, ekler ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır. İlk bölüm "Ermeniler, Mondros ve İngiliz İşgali", ikinci bölüm "Savunma İçin Teşkilatlanma ve Fransız İşgali", üçüncü bölüm "Antep Harbi Başlıyor", dördüncü bölüm ise "9 Şubat'tan 25 Aralık'a" başlığını taşımaktadır.

Kitabın bölümlerine geçmeden önce, çalışmanın akademik etik kurallar dâhilinde yazıldığını ifade etmek gerekmektedir. Günümüzde her ne kadar bu tarz konular üzerine popüler eserler kaleme alınmış olsa da yazar, akademik üslubunu korumuştur. Kendisi kaynakların orijinal oluşuna çok dikkat ederken, kitabın önemli bir bölümünde kaynaklardan doğrudan alıntılar yaparak bunları okuyucusuyla buluşturmuştur. Sadece Türk kaynakları ile yetinmemiş, İngiliz ve Fransız kaynaklarını da kullanarak çalışmasının kalitesini yükseltmiştir.

Yazar, akademik kurallara bu kadar hassas ve ciddi yaklaşırken; Türkiye'de sıkça karşılaşılan, akademik eserlerin dil sorunu, eserinde görülmektedir. Genel olarak toplumun her tabakasından bireylerin, kitabı kolay ve keyifle okuyabileceği, anlaşılır bir dil kullanmıştır. Yukarıda üç farklı ülkenin kaynaklarının kullanıldığını ifade ettiysek de yazarın, Ermenilerle ilgili kullandığı bazı kaynakların, kendisinininkiyle farklı düşüncelere sahip yazarlardan olması, yazarın akademik açıdan etik kurallara ne kadar bağlı olduğunu ve objektif tutumunu bir kez daha göstermektedir. Eserin bir diğer önemli noktası ise kronolojiye uygun olmasıdır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul,
umut.anil@stu.fsm.edu.tr

Kitabın birinci bölümünün adı olan “Ermeniler, Mondros ve İngiliz İşgali” başlığında üç temel unsurdan söz edilmektedir. Sırasıyla *Ermeniler, Mondros Mütarekesi ve İngiltere'nin bu bölgeyi işgalinden* bahsedilmektedir. Konuya giriş olması sebebiyle bu kısımda, Antep şehrinde yaşayan etnik unsurlardan bahsederken, bu insanların hangi meslekleri icra ettiğine dair bir liste verilmiştir. Bu sayede, kitabın ilerleyen kısımlarında olayların akış sırasını anlamaya kolaylık sağlanmıştır. Yazar, şehirde Türkler hariç Ermenilerin önemli bir nüfusunun olduğunu ortaya koyarken, birkaç meslek haricinde bütün mesleklerde de Ermenilerin etkin olduğunu ifade etmiştir. Şehrin İngilizler tarafından işgal edilmesiyle birlikte kaderinin değişmeye başladığını da belirtmektedir.

Bu bölümde, şehrin Türkler için ne anlama geldiğini ifade ederken yazarın, Ermeniler açısından bu şehrin ve bölgenin değerini ifade etmemesi bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, kitabın dördüncü bölümünde şu cümlelerle bir örnek vermektedir:

“Fransa'nın kendi çıkarlarını önceleyen politikası Ermeniler arasında bir hayal kırıklığı da yaratmış. Dönemin Ermeni propaganda dergilerinden birinde Son Ermenistan Krallığı'nın toprakları olan Kilikya'yı Fransa'ya vermek için Ermenilerin Maraş ve Antep'te 20 bin kurban vermekle ödüllendirildikleri' dile getirilmiştir.” (s. 246)

Bir başka örnek ise kitabın son bölümünde yer almaktadır:

“Antep Harbi bittikten sonra Antep, Ermeni hafızasında Yahudilerin Kudüs için söyledikleri 'Eğer seni unutursam, sağ elim hünerini unutsun... Eğer seni anmazsam... dilim damağım yapışsın' misali bir yer edinmiştir dersek hata yapmış olmalıyız. Los Angeles'ta Union of the Armenians of Aintab (Antep Ermenileri Birliği) tarafından ilk cildi 1953'te, üçüncü cildi 1994'te yayımlanan, 3000 sayfa hacminde Ermenice Antep Ermenileri Tarihi adlı eser Antep'in Ermeni hafızasındaki önemine işarette yeterlidir, diyebiliriz.” (s. 295)

Kitapta sadece bu iki kısımda, Ermenistan için bu toprakların ne anlama geldiği ifade edilmiştir. Ancak kavram karmaşası ve kafa karışıklığına sebebiyet vermemek adına, bu paragrafların daha ayrıntılı hâli ilk bölümde aktarılabilirdi.

Bir diğer konu da, Antep şehrini önce İngiltere'nin işgal etmesi ve daha sonra Fransa'nın işgal etmesi arasındaki farktır. Bu konu üzerinde gerçekleşen akademik tartışmada, kimi yazarlar İngilizlerin Antep halkına karşı Fransızlara göre daha yumuşak ve sağduyulu yaklaştığını ifade ederken, Fransızların işgali ile Ermenilerin daha güçlü bir duruma geldiğini, bu sebeple de halk arasında silahlı mücadelenin başlamasına ve yayılmasına öncülük ettiğini iddia etmektedir. Kitapta her ne kadar “Fransız-İngiliz Rekabeti” alt başlığını taşıyan bir bölüm mevcutsa da, burada konu doğrudan değil, dolaylı bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle kendi düşüncelerini ifade ederken yazar, sadece birkaç çalışmada bu konu özelinde örnek vermiştir. Kanaatimce, mevzubahis tartışma bu bölümde enine boyuna ele alınabilirdi. Bunun yanında bir diğer kopukluk ise, yazarın bu konu özelinde kendi düşüncelerini sadece bir alt başlık yerine farklı bölümlerde dile getirmesidir.

Bir örnek vermek gerekirse:

“Ermenilerin İngilizleri kasıtlı yönlendirmeleri elbette mümkündür. Ancak hadiselere bir bütün olarak bakıldığında İngiliz işgal gücünün Türklerin uğradığı mağduriyetlerde bulunmadığı anlamına gelebilecek bir akıl yürütmenin isabetli olmayacağını düşünüyoruz. Ermenilerle önce İngilizler, daha sonra Fransızlar arasında maksat birliği olduğunu kabul etmeliyiz. Kanaatimizce İngiliz ve Fransızlar

arasında Ermeni yandaşlığı ve Türk karşıtlığında mahiyet farkı yoktur, belki derece ve üslup farkı olabilir.” (s. 55)

Bir başka örnek:

“İşgal sırasında Türklerin İngilizleri koleraya benzetmeleri ve Ermenilerin Türklere yaptıkları her aşağılamaya İngilizlerin göz yumup teşvik etmeleri dâhil benzeri yüzlerce referans gösterilecek örnek bulmak mümkündür. Bu yüzden İngiliz uygulamalarının zahiren Fransızlarinkine göre daha farklı olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu, Türklere anlayışla baktıklarından ötürü değil, işlerini bazen mağdurlarına özen gösteriyormuş gibi yapmayı tercih etmelerinden ve bunu çıkarlarına daha uygun görmelerinden kaynaklanıyor olmalıdır. Gaziantep savunması üzerine doktora yapan bir akademisyenin ifadesiyle ‘Bugün Gaziantep denilince akla Fransız işgali, Fransızlara karşı yapılan şanlı müdafaa gelmektedir. İngilizlerin yaklaşık on bir aylık işgalleri, baskı ve zulümleri hatırlanmamaktadır.’ Bu da şüphesiz İngiliz siyasetinin eseridir.” (s. 126)

Aktarılan iki örnek, anlatılmak istenen duruma örnek gösterilebilir.

Kitabın ikinci bölümünde ise genel olarak Antep şehrinin Fransız işgaline karşı nasıl savunulduğu, birçok farklı açıdan yorumlanmıştır. Örnek vermek gerekirse; Ankara hükûmetinin, Sivas Kongresiyle birlikte izlediği politikaları detaylıca ifade ederken, aynı şekilde İstanbul hükûmetinin bu konu özelinde verdiği kararları belirtmiş, bunun yanında şehrin ileri gelen isimlerinin çektiği telgrafları kaynak olarak kullanmıştır. Böylece, farklı otoritelerin işgal hakkında ne düşündüğünü ortaya çıkarmış ve bu düşünceler doğrultusunda faaliyetlerini belirtmiştir.

Yazar bunun yanında, aynı bölümde diğer bir önemli konu olan Kuva-yı Milliye üzerine çarpıcı ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Kuva-yı Milliye günümüzde her ne kadar popüler eserlerde sadece kahramanlıkları ile anılmış olsa da, gerçeğin sadece bu olmadığını ifade etmiştir. Dönem koşulları gereği ortaya çıkan bu grubun normal şartlarda düzenli ordunun yerini tutmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında, grubun disiplinsiz olduğunu, masum halktan zorla ve yasal olmayan vergiler talep ettiğini, verilmediği takdirde dayak attığını ve askerî eğitimden yoksun olması sebebiyle yönetilmesinin çok zor olduğunu belirtmiştir. Yazar, bu yakıştırmaları bütün gruba yapmamış; sadece, sözü edilen popüler yaklaşımın doğru olmadığını ifade etmiştir. Kuva-yı Milliye içinde yapılmış birçok kahramanlıktan da kitabın birçok yerinde bahsetmiştir. Popüler tarih yazımında her ne kadar toptancı bir yaklaşım hâkim olsa da, akademik bir eserde böyle bir şeyin olması söz konusu değildir. O sebeple yazar, akademik etiğin içinde kaldığını bize bir kez daha göstermiştir. Bunun yanında yazar, Kuva-yı Milliye'nin o destansı mücadelesini “Antep Destanının Kahramanları” alt başlığını taşıyan bölümde ifade etmiştir.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünde, şehrin nasıl işgal edildiğini ele almaktadır. Şehrin düşmesinin tek bir nedeni olmadığını, birçok nedenin birleşmesiyle bu kötü durumun ortaya çıktığını belirtirken, özellikle iaşe sorununun giderek büyümesini şehrin işgal edilmesinin ana sebebi olarak görmektedir. Bunun yanında, “Türk-Arap İş Birliği” alt başlığını taşıyan bölümde yazar, Antep şehrinin savunulmasına Suriye'nin kuzeyinde bulunan Arapların da katkı sunduğunu ifade etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen *Arap İsyanı* hem popüler hem de akademik tarih yazımında yerini almaktadır. Her iki tarih yazımında da karşılaşılan, sanki bu isyanın bütün

Arap coğrafyasında etkili olduğu ve bütün Arapların bu isyana destek verdiği tezi bu bölümde çürütülmektedir.

Kitabın dördüncü ve son bölümünde Antep şehrinin Fransızların işgalinden nasıl kurtarıldığı açıklanmıştır. TBMM'nin savaş meydanlarında gösterdiği başarılarından dolayı Fransa'nın TBMM ile Ankara Anlaşması'nı imzalaması ile Antep şehrinin işgalden kurtulduğunu açıklarken, günümüzde de savunulmaya devam eden *şehrin kendi kendine kurtulduğu* tezinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Kaynaklara bakıldığı zaman, TBMM tarafından şehrin işgalden kurtarılması için şehre subayların ve erlerin gönderildiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum da mücadelenin TBMM tarafından yürütüldüğünü kanıtlar niteliktedir.

Yazar, bu anlaşma ile Antep'in kurtulduğunu ifade ederken, bunun yanında Kilis'in bu anlaşma ile yaşadığı mağduriyeti de dile getirmiştir. Kitapta "Kilis'in Mağduriyeti ve İzziye'nin Kaybı" alt başlığı ile konuya açıklık getirilmiştir. Yazar bunun yanında, Antep şehri için sadece Antep'ilerin maddi ve manevi mücadele etmediğini, bu mücadeleye komşu şehirler başta olmak üzere birçok şehirden insanların destek verdiğini vurgulamıştır. Son bölümün sonlarında ise, Antep Harbi'nde kaç şehit verildiğine dair yapılan çalışmalardaki rakamlardan bahsederek değerlendirmede bulunmuştur. Değerlendirme kısmında, Ermeni halk ile Türk ve Müslüman halk arasındaki farktan bahseden yazar, şu cümlelerle konuya açıklık getirmiştir:

"1850'lerden itibaren Antep'iler de Ermeni hemşehrileri seviyesinde sosyal gelişme kaydedebilselerdi Antep Harbi'nde çok ağır bir can bedeli ödeme ve şehirlerinin harap olması gibi bir felakete karşılaşmayacaklardı. Bizim iddiamız, Ermeni tehcirinin de Antep Harbi'nin de derinlerde yatan ama pek yüzleşilmek istenmeyen sebebi iki toplum arasında sürdürülemez bir dengesizliğin ortaya çıkmasıdır." (s. 301)

Kitabın "Ekler" kısmında beş başlık bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; "Antep Savunmasının Başlangıcı ile İlgili Bir Mitoloji", "İngiliz İşgal Güçlerinin Antep Halkına Yayımladığı 8 Mart 1919 Tarihli Beyanname", "Ayıntap Heyet-i Merkeziye Reisi Ferit Bey'in TBMM Reisliğine 16 Eylül 1920 Tarihli Telgrafi", "Ankara Anlaşması Sonrası Fransızların Antep, Kilis ve Çukurova Halkına Yayımladığı Beyanname" ve "Antep İçin Söylenenler"dir.

İlk ekte tartışılan konu, Antep şehrinin savunmasını Mustafa Kemal Atatürk'ün daha Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olduğu sırada başlattığı iddiasıdır. Falih Rıfkı Atay, Yasin Kutluğ, Uluğ İğdemir, Kılıç Ali ve Andrew Mango gibi isimlerin bu iddiayı ileri sürmesinden bahseden yazar, öncelikle Mustafa Kemal Atatürk'ün mütareke öncesinde Yıldırım Orduları Komutanı olmadığını, bu göreve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra tayin edildiğini ifade ederek, iddiaların doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır. Yazının devamında, bazı iddialara kaynaklara dayanarak cevap verdikten sonra, Antep şehrinin savunmasında Ali Cenani ve Kılıç Ali gibi isimlerin başat rol oynadıklarına ilişkin iddiaların dayanaksız olduğunu göstermiştir.